

Izvorni znanstveni rad
UDK 811.163.42'282(439) Serdahelj: 801.31
Primljeno 2020-08-24
Prihvaćeno za tisak 2020-12-21

SEMANTIČKO-KONCEPTUALNA ANALIZA FRAZEMA MJESNOGA GOVORA SERDAHELJA

Je čovek jaki kak mozdonj ili guližavi kak vrabec?

Zdravka Skok, Čakovec

Sažetak

U ovom se radu opisuju frazemi mjesnoga govora Serdahelja te se uspoređuju s ekvivalentnim frazemima u hrvatskom standardnom jeziku. Frazemi su prikupljeni u terenskom istraživanju i dio su korpusa od oko 1500 frazema.¹ Suvremena frazeološka istraživanja polaze od strukturne, sintaktičke i semantičke analize frazema koja se oslanja na konceptualnu analizu. U ovom će radu biti riječi o semantičko-konceptualnoj analizi frazema te o frazeološkoj motivaciji, s naglaskom na frazeme koji se značenjski odnose na čovjeka, na njegov vanjski izgled te fizičke sposobnosti.

Ključne riječi: frazeologija Serdahelja; kajkavsko narječje; frazemi hrvatskog standardnog jezika; semantička analiza frazema

1. Uvod

1. 1. Mjesto Serdahelj

Mjesto Serdahelj (*Tótszerdahely*) jedno je od sedam naselja² u Republici Mađarskoj u pograničnom pojasu s Republikom Hrvatskom u kojima i danas živi

¹ Terensko se istraživanje provodilo od 2007. do 2010. godine za potrebe doktorske disertacije, te tijekom 2016. i 2017. godine. Informatorica je bila Jolanka Tišler (r. 1948.)

² Sela uz rijeku Muru u kojima žive pomurski Hrvati jesu: Serdahelj (*Tótszerdahely*), Mlinarce (*Molnári*), Pustara (*Semjénhaza*), Murski Krstur (*Murakeresztúr*), Fičehaz (*Fityeház*) i Sumarton (*Tótszentmáton*), Petriba (*Petrivente*).

skupina Hrvata kajkavaca. Prema Kerecsenyi (1982: 7) to je skupina međimurskih Hrvata koja se preselila na drugu stranu Mure i stopila sa žiteljima mađarskog, slovenskog i drugog materinjeg jezika. Na ulazu u Serdahelj koji danas broji 1100 stanovnika stoji mađarski i hrvatski naziv mjesta. Budući da se radi o Hrvatima kajkavcima, mjesto se izgovara *Serdahel*, dok bi ga prema mađarskom izgovoru trebalo izgovarati *Serdahej*.

1.1. Govor Serdahelja u dosadašnjim istraživanjima

Nakon ranih radova Ivana Brabeca i Stjepana Krpana koji 60-ih godina 20. stoljeća u svojim istraživanjima utvrđuju srodnost pomurskih govora s međimurskima, najcjelovitiji dijalektološki opus pomurskih govora izradio je Mijo Lončarić. Posebnu pozornost posvećuje vokalnom te prozodijskom sustavu te utvrđuje naglasnu specifičnost pomurskih i međimurskih govora u odnosu prema ostalim kajkavskim govovima. O svojim istraživanjima piše u djelu *Muramenti horvátok századok vonzásában* te u *Kajkavskom narječju*, (1996.).

Etnološki doprinos kulturi toga kraja dali su sakupljači narodnih pjesama Đuro Deželić, Vinko Žganec, Franjo Ksaver Kuhač, o kojima je pisao Zvonimir Bartolić u ediciji *Sjevernohrvatske teme*. Veliki doprinos očuvanju kulture pomurskih Hrvata dala je Edit Kerecsényi svojim djelom *Povijest i materijalna kultura pomurskih Hrvata*, objavljenim u Budimpešti 1982. godine. U novije vrijeme govore pomurskih Hrvata opisivali su Erika Racz u doktorskoj disertaciji *A Mura menti kaj horvat nyelv* (2007.) te Đuro Blažeka u monografiji *Govori Međimurja* (2008.) Zajedničkim radom Đure Blažeke, Erike Racz te Istvana Nyomarkaya (2009.) predstavljen je i *Rječnik pomurskih Hrvata*. Frazeologija Serdahelja u kontrastivnoj je analizi s frazeologijom mjesnog govora Male Subotice prikazana u doktorskoj disertaciji 2012. godine.³

2. Frazeologija i frazem

Danas je frazeologija vrlo popularna jezična disciplina. Posebno je značajna dijalektna frazeologija kojom se prikazuju frazemi određenog mjesnog govora ili skupine mjesnih govora⁴. Najcjelovitiji pristup frazeologiji jednog dijalekta dale su Mira Menac-Mihalić i Jela Maresić djelima *Frazeologija novoštokavskih*

³ Vidi Skok (2012.)

⁴ Vidi Vukša Nahod, Malnar Jurišić (2016.), Kovačević (2012.), Malnar (2011.), Matešić (2006.), Bogović (1996., 1999), Turk (1998.)

ikavskih govora u Hrvatskoj (2005.) te *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (2008.)

Temeljna frazeološka jedinica jest frazem koji se redovito analizira strukturno, sintaktički i semantički. Strukturna se analiza frazema bavi njegovom formalnom stranom: opsegom frazema, leksičkim sastavom te određivanjem sintaktički glavne komponente (Fink Arsovski 2002: 8), sintaktička analizira sintaktičke uloge frazema, a semantička podrazumijeva analizu frazeološkog značenja te se povezuje s kognitivno-konceptualnom analizom.

2.1. Metafora i semantička analiza frazema

Kognitivna lingvistika razvija teoriju pojmovnih metafora i donosi novi način poimanja metafore. Dok je metafora u tradicionalnoj, aristotelovskoj poetici tumačena kao stilsko izražajno sredstvo utemeljeno na sličnosti, kognitivni lingvisti dolaze do zaključka da je metafora „duboko ukorijenjena u ljudskim misaonim procesima“ te da ona stvara nova ustrojstva koja prije nisu postojala (Lazarević 2009: 304). Kao takva, uključuje niz konotativnih značenja: asocijativnih, emocionalnih, kontekstualnih. Dakle, metafora proizlazi iz iskustva, iz uporabe. Prema Lakoffu i Johnsonu „metaforička je misao normalna i sveprisutna u našem svjesnom i nesvjesnom mentalnom životu, ona ne prebiva u riječima, nego u konceptima“. (Lakoff, Johnson 2015.) Kognitivna lingvistika naglašava značenje kao proces koji se odvija u čovjekovu umu, dok se konceptualne strukture oslanjaju na čovjekova osjetilno-motorička iskustva i predodžbene sheme (Tuđman Vuković 2009: 132). Kognitivni lingvisti tvrde da su unutarjezična i izvanjezična pojavnost povezane procesom konceptualizacije. Taj proces prethodi formiranju značenja koje pripada unutarjezičnoj pojavnosti. Upravo su ovakva promišljanja korisna za frazeologiju jer frazem se i temelji na semantičkom preoblikovanju, na metafori. Konceptualne strukture utemeljene na iskustvu, kognitivnim sposobnostima i ljudskom znanju pridonose poimanju značenja frazema. Dakle, frazemi nisu samo jedinica jezika, već su konceptualno motivirani te postaju dijelom čovjekova konceptualnog sustava. Koncept, odnosno pojam, poslužiti će za analizu semantičkih taloga na temelju kojih je formirano frazeološko značenje (Fink Arsovski 2009: 37).

3. Frazemi koji se odnose na čovjeka

Prema Fink Arsovski (2002: 37) frazemi se dijele na one koji se odnose na čovjeka (vanjštinu, osobine, stanja, odnos prema određenim pojavama) i one koji se odnose na predmete.

3.1. Frazemi kojima se opisuje vanjski izgled čovjeka

Čovjekov vanjski izgled prikazuju koncepti izgleda kose, boje kose, boje lica, veličine dijelova tijela (nos, uši, usta, zubi, vrat, noge, stražnjica), debljine, mršavosti, načina držanja tijela, visine, sklada tjelesnih oblina, ljepote, ružnoće.

3.1.1. Kosa

Somatizam kosa prema Chevalieru i Gheerbrantu (1994: 283) simbolizira moć, snagu, muževnost (biblijski mit o Samsonu). Duga je kosa često bila privilegija prinčeva i kraljeva te je simbolizirala njihovu moć. Kod žene ona je simbol ljepote, putenosti, tjelesne privlačnosti (u kršćanskoj ikonografiji Marija Magdalena uvijek se prikazuje s dugom i raspletenom kosom, što je znak njezine grešne prošlosti).

Međutim, frazemi sa somatizmom kosa zabilježeni u našem korpusu nisu motivirani bogatom simbolikom kose, već bismo ih mogli povezati s konceptom urednosti jer gotovo svi frazemi opisuju urednog ili neurednog čovjeka. Urednu, tek svježju frizuru prikazuje frazem *lase {stoje komu} kak štrunja*⁵ (*T'ak jȓ stoj'e l'osȓ k'ak štr'uȓa.*). Asocijacijom na lavlje grive koncept neurednosti opisuje frazem *lase kak grive* (*T'akve l'osȓ 'ima, k'ak gr'ive.*), a motivacijom slame frazem *lase {stoje komu} kak kozlica*⁶ (*Stoj'e jȓ l'osȓ k'ak k'ozlȓca.*) te frazem *lase kak šopica*⁷ (*L'osȓ k'ak š'opȓca!*).

Asocijacijom na bijelo-sivu boju magle, koja je česta prirodna pojava u pomurskom pojasu, frazem *lase bele kak megl*a (*L'osȓ sȓ jȓ b'ȓle k'ak m'egla.*) ima značenje sijede kose. Magla je i simbol neodređenog, nejasnog, prijelaznog perioda između dvaju stanja (Chevalier 1994: 378) te se ovaj frazem može povezati i s konceptom starosti. Ekvivalentan frazem u hrvatskom standardnom jeziku *pod sijedu kosu* u značenju *u stare dane* spominje samo Matešić (1982: 263).

Frazem *herdovi kak lesica* (*Herž'ova je k'ak les'ica.*) motiviran je crvenom bojom lisice te prikazuje crvenokosog čovjeka. U hrvatskom se standardnom jeziku somatizam kosa spominje samo u kontekstu frazema *čupati <sebi (si)> kosu <na glavi> i diže se kosa <na glavi> komu* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 241).

3.1.2. Lice, put

Lice je simbol božanskog u čovjeku. Vlastito lice nitko nikad nije vidio, ono se upoznaje pomoću drugoga, ono je nijemi jezik, najosjetljiviji dio, unutrašnje

⁵ *štrunja* – struna

⁶ *kozlica* – kup slame

⁷ *šopica* – slama

ja. (Chevalier, Gheerbrant 1994: 349).

Crvena boja lica čest je simbol duše, srca; u nekim se predajama za djecu kaže da su rumena kad se želi reći da su lijepa (Chevalier, Gheerbrant 1994: 80).

U našem se korpusu frazema crvena boja lica odnosi uglavnom na žensku osobu – obrazi se rumene zbog stida ili ukazuju na djevojčino zdravlje. Uspoređuju se s crvenom jabukom, katružom ili šipkom – **čerleni kak jabuka** (*črl'ena je k'ak j'aboka.*), **čerlena kak katruža**⁸ (*črl'ena je k'ak k'atruža.*), **čerlena kak šipek** (*črl'ena je k'ak š'ipek.*). Matešić spominje frazeme – *biti <crven> kao jabuka, kao crvena (rumena, zlatna) jabuka* u značenju „izgledati dobro, zdravo“ (Matešić 1982: 208). U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku također je zabilježen frazem *rumen kao jabuka* u značenju dobrog, zdravog izgleda (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 188).

Crna boja redovito upućuje na negativnu konotaciju. Ona je simbol zla, tuge, pesimizma, patnje i nesreće. Izrazito crn čovjek uspoređuje se s tamnom puti Roma – **črni kak Cigan {sam mu gosle fele}**, (*Tak je č'rnj k'ak Cig'on, sam mu g'oslj fel'e.*), krticom – **črni kak krt** (*č'rnj je k'ak k'rt.*), dimnjačarom – **črni kak roraš** (*č'rna je k'ak r'oraš.*), dimnjakom – **črni kak daj koga z rora potegel vun** (*č'rna je k'ak daj ju z r'ora pot'egel vun.*), vranom – **črni kak krompač**⁹ (*č'rnj je k'ak kr'ompač.*).

U hrvatskom standardnom jeziku spominju se ekvivalentni frazemi *crn kao krtica, crn kao gar, crn kao gavran, crn kao ugljen* (Matešić 1982: 56).

Motiv Ciganina spominje se samo u frazemu *crni ciganin* u značenju vrlo siromašnog čovjeka (Matešić 1982: 53). Zanimljivo je da u suvremenim hrvatskim frazeološkim rječnicima uopće ne postoji nadnatuknica Ciganin, pa ni Rom, dok se nadnatuknica krtica navodi samo u konceptu marljivosti (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 260), a nadnatuknica vrana u konceptu različitosti – *bijela vrana* te u konceptu čovjekova ponašanja – *vrana je mozak popila komu* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 673). Dakle, u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku nema zabilježenih frazema koji bi opisivali tamnu čovjekovu put.

3.1.3. Veličina dijelova tijela (nos, uši, zubi, usta, vrat, noge, stražnjica)

Izgled pojedinih dijelova tijela također nalazimo u korpusu frazema Serdahelja. Opisuje se veličina dijelova tijela – nosa, ušiju, usta, zubi, vrata, nogu, stražnjice; simbolika ovih somatizama vrlo je bogata¹⁰. Prema Chevalieru nos je simbol oštroumnosti, uho simbol pokoravanja božanskoj riječi i simbol ko-

⁸ *katruža* – božur

⁹ *krompač* – vrana

¹⁰ Više o tome u Chevalier, Gheerbrant (1994.)

munikacije, zubi mogu simbolizirati ugled, slavu, veselje, ali i agresivnost, snagu, zaštitu. Usta su simbol stvaralačke moći, udahnuća duše dok je vrat simbol veze duše s tijelom. Noga pak predstavlja hod, društvenu povezanost. Bez obzira na bogatu simboliku, svi su frazemi našeg korpusa motivirani tek konkretnom poredbenom slikom. Tako se veličina nosa uspoređuje sa svinjskom njuškom – **nos kak svinjin hrnec**¹¹ (*Ima n'osa k'ak sv'inina h'rnca.*) ili sovinim kljunom – **nos kak sovin** (*N'os k'ak s'ovin!*); može sličiti krastavcu – **nos kak buburek**¹² (*T'akvoga n'osa 'ima k'ak b'uburek.*), nos može biti malen – **nos kak klimpač**¹³ (*Ima n'osa k'ak kl'impač.*) te podsjećati na maleno muško spolovilo. Kreativnim usporedbama s različitim predmetima ili životinjskim organima u svim je navedenim frazemima očit sem šaljivog i podrugljivog. U suvremenim hrvatskim frazeološkim rječnicima somatizam nos zastupljen je u brojnim frazemima s visokom desemantizacijom¹⁴ te nema zabilježenih poredbenih frazema koji bi opisivali vanjski čovjekov izgled.

Velike uši nalik magarećima neugledne su i čovjek ih se srami. Frazem **vuha kak oslekova**

(*V'uha su mu k'ak 'oslekova.*) možemo povezati sa sintagmatskim izrazom **magareće uši** koji kao leksikalizirana metafora nosi značenje zavrnutih uglova listova u knjizi ili bilježnici (Anić 2002: 184/11). Oba su izraza asocijativno motivirana pričom o caru Midi (Trajanu) koji je imao magareće (kozje) uši¹⁵. Ta se sintagma (*u lažljivca magareće uši*) u hrvatskom jeziku koristi i u značenju laganja, skrivanja istine. Međutim, u govoru Serdahelja nema takve konotacije, već je samo riječ o sličnosti s velikim magarećim ušima.

Samo jedan frazem korpusa opisuje veličinu zubi – **meti kleve**¹⁶**kak merostec**¹⁷ (*T'akve kl'eve 'ima k'ak mer'ostec.*) uspoređujući ih s kljovama svinje, a jedan frazem veličinu usta – **meti čobe**¹⁸**kak kobila (krava)** (*Ima č'obe k'ak k'ub'ila. 'Ima č'obe k'ak kr'ava.*) uspoređujući usta s velikim ustima kobile ili krave.

¹¹ *svinjin hrnec* – svinjska njuška

¹² *buburek* – krastavac

¹³ *klimpač* – muško spolovilo

¹⁴ Vidi Menac, Fink Arsovski, Venturin (2003., 2014.)

¹⁵ Prema legendi frigijski kralj Mida imao je magareće uši. Brijao ga je samo jedan brijač koji je čuvao kraljevu tajnu. Kako bi ipak s nekim podijelio tu tajnu, iskopao je jamu i u nju je šapnuo. Tu naraste vrba, a tko god bi od njenih grana napravio frulu, ona je svirala: „U kralja Mide magareće uši.“

Ista je legenda o rimskom caru Trajanu koji je imao kozje uši.

¹⁶ *kleve* – zubi

¹⁷ *merostec* – nerast

¹⁸ *čobe* – usta

Ti su frazemi motivirani konkretnim izgledom životinje te isključivo nose značenje sarkastičnog prikaza dijela tijela. U hrvatskom standardnom jeziku veličina usta ukazuje na hvalisanje, pa frazem *imati velika usta* znači „praviti se važan, hvaliti se“ (Matešić 1982: 724), a prema Menac to je frazem *puna su usta komu koga, čega* (2014: 328).

Konkretna slika dugog rodina vrata poslužila je za frazeološko značenje frazema *meti vrat kak goja*¹⁹ (*Ima vr'ot k'ak g'oja.*). Veličina i neuglednost nogu opisana je usporedbom s konjskim kopitima i plombama – *noge kak {cele} blomba*²⁰ (*N'oge k'ak bl'ombe!*), *noge kak kupite*²¹ (*N'oge k'ak kup'ite!*), a stražnjica s posebnom vrstom velikog zeca – *rit kak berečni zajec* (*Ima r'it k'ak b'erečni z'ojec.*) te s velikom drvenom posudom – *rit kak struganja*²² (*T'akvu r'it 'ima k'ak strug'ana.*) i s krušnom peći – *rit kak krušna peč* (*T'akvu r'it 'ima k'ak kr'ušna p'eč.*). Čovjekova sklonost uspoređivanju dijelova tijela sa životinjama ili predmetima temelji se na ruganju. Osim što svi ovi frazemi u semantičkom talogu imaju element smiješnoga, očit je i sem podrugljivog.

U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku somatizmi vrat i noga koriste se u brojnim frazemima koji su redovito potpuno desemantizirani te prikazuju koncepte čovjekova ponašanja, stanja, osobina. Jedini frazem koji opisuje vanjski izgled jest *noge do vrata* u značenju lijepih dugih ženskih nogu (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 367).

3.1.4. Debljina i mršavost

Koncept debljine povezuje se s veličinom trbuha; on se uspoređuje s bačvom – *terbuh kak lagev* (*Terb'uh k'ak l'agev!*) i svinjskim trbuhom – *meti terbuha kak svinja* (*T'akvoga terb'uha 'ima k'ak sv'ina.*) ili je veći od samog čovjeka – *terbuh ber koga* (*'Ima terb'uha ber s'ębe.*). U korpusu frazema Serdahelja debljina djeteta uspoređuje se s vrstom ribe – *debeli kak cempov*²³ (*Deb'ęlj je k'ak cemp'ov.*), a debeo čovjek sa svinjom – *debeli kak cokek*²⁴ (*Deb'ęlj je k'ak c'okek.*), *debeli kak prasec* (*Deb'ęlj je k'ak pr'ęsec.*), odnosno ženska osoba s *prasicom* – *debela kak prasica* (*Deb'ela je k'ak pras'ica.*). Koncept debljine nalazimo i u hrvatskom standardnom jeziku u frazemu *debeo kao svinja* (*prasad, prase*) (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 450, Vidović Bolt i dr. 2017: 179), kao i frazem *udebljati se* (*utoviti se*) *kao svinja* (Vidović Bolt i dr. 2017: 180).

¹⁹ *goja* - roda

²⁰ *blomba* - plomba

²¹ *kupite* – kopita

²² *struganja* – velika drvena posuda

²³ *cempov* – vrsta ribe

²⁴ *cokek* – prase

Koncept mršavosti kao posljedice pothranjenosti često se prikazuje isticanjem rebra odnosno kostiju, takvi frazemi sadrže somatizme *čonta*²⁵, rebra – *suhi kaj komu moreš čonte prebrojiti* (*T'ak je s'uha k'aj jī č'onte m'oreš prebroj'itī.*), *suhi kaj se komu čonte vide* (*T'ak je s'uha k'aj jī se č'onte v'ide.*), *suhi kaj se komu rebra vide* (*S'uha je k'aj jī se r'ebra v'ide.*), *moči komu rebra prebrojiti* (*M'oreš mī r'ebra prebroj'itī.*).

Motivi kosti i rebra prisutni su i u ekvivalentnim frazemima hrvatskog standardnog jezika – *broje se (vide se) komu rebra* (Matešić 1982: 562), *vide se (broje se) <sva> rebra komu ili mogu se prebrojiti <sva> rebra komu* (Menac 2003: 250, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 487). Frazem hrvatskoga standardnog jezika *<sama> kost i koža* (Menac 2003: 123, Matešić 1982: 265, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 243) ističe izrazitu mršavost jer se čovjek prikazuje bez mišićne mase.

Koncept mršavosti prikazuju i poredbeni frazemi Serdahelja usporedbom s kuhačom – *biti kak kuhača* (*T'akva je k'ak kuh'ača.*), s glistom – *suhi kak glista* (*S'uhī je k'ak gl'ista.*)

te s granom vrbe – *tenka kak vrbina šiba* (*T'enka je kak v'rbina š'iba.*). U suvremenom hrvatskom standardnom jeziku samo Vidović Bolt i dr. (2017: 41) bilježe frazem *mršav kao glista*.

3.1.5. Način držanja tijela

Samo jedan frazem zabilježen u korpusu Serdahelja opisuje pogrbljeno držanje čovjeka – *iti kak što gombe išče* (*Ide k'ak što g'ombe išče.*), a svi ostali prikazuju uspravno, mirno držanje. Poredbenim se frazemima uspravno držanje uspoređuje s držanjem vojnika – *stajati (hodati, iti) kak soldat* (*Stoj'i k'ak sūld'ot.*), sa svijećom – *stajati (iti) kak sveća* (*Stoj'i k'ak sv'ieča.*), s drvetom – *meti količa v hrptu* (*Ima kŭl'iča fh'rptu.*) ili pak s rododendrom – *stajati kak goja*²⁶ (*Stoj'i kak g'oja.*), *stajati kak lojdraš*²⁷ (*Stoj'i k'ak lojdr'oš.*).

Matešić i Menac bilježe frazeme *ravan kao svijeća, uspravan kao svijeća* (Matešić 1982: 665, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 583).

Duhoviti frazem *stajati kak daje se v gače posral što* (*Stoj'i k'ak daje se v g'ače p'osral.*) motiviran je konkretnom situacijom nemogućnosti kontrole nad fiziološkim pojavama.

Frazem *meti količa v hrptu* izrazito uspravno, ukočeno, uštogljeno držanje prikazuje podrugljivim semantičkim talogom. Ukočeno držanje opisano je i fra-

²⁵ *čonta* – kost

²⁶ *goja*, - roda

²⁷ *lojdraš* - roda

zemom s antroponimom Marija – *deržati se (biti) kak dervena (sveta) Marija* (*Derž'i se k'ak derv'ena Mar'ija.*). Usporedba sa svecem u frazemu *deržati se kak {derveni} svetec* (*Derž'i se k'ak derv'enj sv'etec.*) u semantičkom talogu nosi sem visokog mišljenja o sebi, bezgrešnosti, dok fakultativna sastavnica *derveni* upućuje na značenje ukočenog, nepomičnog stajanja.

U hrvatskom se standardnom jeziku koriste ekvivalentni frazemi – *stajati (stati) kao drven, stajati (ukipiti se i dr.) kao drveni (lipov) svetac, držati se (stajati) kao drvena Marija* (Matešić 1982: 105, Menac 2003: 164, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 582).

3.1.6. Visina

Asocijacijom na visinu ljestava samo jedan frazem Serdahelja opisuje izrazitu visinu čovjeka: *biti cela lojtra* (*C'îela l'ojtra je t'a d'ekla.*).

3.1.7. Sklad tjelesnih oblina

Skład tjelesnih oblina, odnosno vitko tijelo slikovito prikazuje frazem *telo kak topol* (*T'îelo k'ak t'opol.*), a ironičan prikaz vitkog tijela donosi frazem *kredna kak fručkasta blanja*²⁸ (*Kr'edna je k'ak fr'učkasta bl'aña.*).

3.1.8. Ljepota

Tri poredbena frazema – *lepi kak angel* (*Am je k'ak 'angel l'îepa*), *lepa kak šipek ruža* (*T'ak je l'îepa k'ak š'ipek r'uža.*), *biti kak šipek* (*T'akva je k'ak š'ipek.*) – opisuju ljepotu čovjeka uspoređujući je s ljepotom anđela i ljepotom cvijeta. Budući da anđeo nosi simboliku posrednika između Boga i svijeta, odnosno predstavlja duhovno biće (Chevalier, Gheerbrant 1994: 13), značenje frazema *lepi kak angel* nosi sem unutarnje, duhovne ljepote te je blizak značenju frazema *dober kak angel* koji je uvršten u koncept dobrote. U suvremenom se hrvatskom standardnom jeziku spominje samo frazem *dobar kao anđeo* (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 22).

3.1.9. Ružnoća

Svinja u pravilu nosi simboliku proždrljivosti, nezasićenosti, pohote, ali se povezuje i s konceptima neurednosti, prljavštine, pa time i ružnoće, što je rezultat njenih životnih uvjeta. Takvi su frazemi *zamožani (zamusikani) kak svinja*

²⁸ *fručkasta blanja* – kvrgava cjepanica

(*Zam'ozani je k'ak sv'ina.*), **zamožani kak prase** (*Zam'ozani je k'ak pr'ose.*), **zamožani kak prasec** (*V'iek je zam'ozani k'ak pr'asec.*) I u suvremenim je hrvatskim frazeološkim rječnicima zabilježen frazem *prljav kao svinja* (*prasad, prase*) (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 588, Vidović Bolt i dr. 2017: 180).

3.2. Frazemi kojima se opisuju čovjekove fizičke sposobnosti

Čovjekove fizičke sposobnosti prikazuju koncepti snage, nerazvijenosti, spretnosti, nespretnosti, vida, govora, sluha.

3.2.1. Snaga

Sastavnice konj, bik i vol oduvijek simboliziraju snagu, moć, neustrašivost, stoga su one nositelji frazeološkog značenja frazema koji dijele koncept fizičke snage – **jaki kak bivol** (*J'okj je k'ak b'ivol.*), **biti celi bivol** (*Tiē ti je c'īeli b'ivol.*), **jaki kak {Žganjarov} konj** (*J'okj je k'ak Žg'añarof k'ón.*), **jaki kak monjaš**²⁹ (*J'akj je k'ak m'ónaš.*), **jaki kak vol** (*J'okj je k'ak v'ol.*) U našim suvremenim frazeološkim rječnicima također je zabilježen frazem *jak kao bik* (*konj*) (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 32) dok se sastavnica vol koristi u konceptu gluposti – *glup kao vol* (Matešić 1982: 751, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 666). Samo Vidović Bolt i dr. bilježe i frazem *jak kao vol* (2017: 193).

Sem smiješnog, ali i zastrašujućeg nazire se u frazemu **jaki kak mozdonj**³⁰ (*J'oka je k'ak mozd'ón.*).

3.2.2 Nerazvijenost, slabost, nemoć

Konceptu snage suprotan je koncept nerazvijenosti, slabosti, nemoći. Vrabac i nerazvijeno prase konkretni su motivi i nositelji frazeološkog značenja dvaju frazema **guližavi kak prase** (*Gul'izavi je k'ak pr'ose.*), **guližavi kak vrabec** (*Gul'izavi je k'ak vr'obec.*). U hrvatskoj kajkavskoj frazeologiji spominje se frazem *trinajsto prase* (Maresić, Menac-Mihalić 2008: 151) u značenju onog koji je odbačen, obezvrijeđen, a proizlazi iz stvarne situacije kad svinja odbacuje jedno prase i ono ugiba. Isti je frazem prisutan i u hrvatskom standardnom jeziku (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 451, Vidović Bolt i dr. 2017: 149). U frazeologiji Serdahelja spominje se frazem **hitvalen kak {zadnje} prase** (*Hitv'olen je k'ak pr'ose.*). Pridjevna sastavnica *hitvalen* u tom frazemu, osim značenja fizički neuglednog, nosi i značenje moralno pokvarenog čovjeka (Blažeka 2009: 101).

²⁹ *monjaš* - konj

³⁰ *mozdonj* - lokomotiva

3.2.3. Spretnost

Fizički spretni, brz, okretan čovjek uspoređuje se s vatrom – *biti kak jogen* (*Takva je kak j'ogen.*) te savitljivom granom vrbe – *žilava kak vrba* (*Žilava je kak v'rba .*), *vija se što kak šiba* (*V'ija se kak š'iba.*), *žilavi kak šiba* (*Žilava je kak š'iba.*), a slika čovjeka s dvije lijeve noge *meti dve leve noge* (*Dv'îê l'îêve n'oge 'ima.*) duhovito prikazuje nespretnog čovjeka. U hrvatskom standardnom jeziku ovaj koncept prikazuju frazemi *imati dvije lijeve ruke* (Menac 2003: 264, Matešić 1982: 584, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 511) i *imati dvije lijeve noge* Menac, Arsovski, Venturin 2014: 366).

3.2.4. Vid

Sposobnost vida uspoređuje se s vidom ptice grabljivice u frazemu *meti joči kak jastreba* (*Takve j'oči 'ima kak j'ostreb.*) koji je ekvivalentan frazemu *oko sokolovo* (Menac 2003: 204, Menac, Arsovski, Venturin 2014: 392, Vidović Bolt i dr. 2017: 174). U pejorativnom značenju dobrog vida koristi se leksem *jokerlini* u značenju velikih očiju. U razgovornoj situaciji frazem *otprti si jokerline* (*Oprti si j'okerlîne!*) znači *otvori oči i dobro pogledaj!*

Frazem *z jočima dvema videti* (*Z joč'ima dv'ema sem v'idla k'aj se t'ak pripet'ilo.*), osim značenja dobrog vida, nosi i sem uvjeravanja, a frazem *štiri joči meti* (*Št'îri j'oči 'imaš, p'ok ne v'idjîš!*) na humorističan način prikazuje čovjeka koji nosi naočale.

Matešić spominje frazem *otvarati/otvoriti sva četiri oka* u značenju „obraćati izuzetnu pažnju“ (Matešić 1982: 420). Taj frazem zabilježen je i u Hrvatskom frazeološkom rječniku kao *otvoriti/otvarati četvere (četvore) oči* u značenju „pažljivo (pozorno, pomno) pogledati/gledati koga, što“ (Menac, Arsovski, Venturin 2014: 393).

3.2.5. Govor

Čovjekov govor u frazeologiji Serdahelja uspoređuje se s glasanjem cvrčka ili pak s lajanjem psa. Frazem *čvrčati kak čvrlec*³¹ (*čvrč'i k'ak čv'rlec.*) nosi pejorativno značenje vikanja, plakanja ili pak specifičnog govorenja, a frazemi *{furt}lajati kak pes* (*F'urt l'oja k'ak p'ês.*) te *lampati kak pes* (*C'îl d'ên l'ampa k'ak p'ês.*) upućuju na negativnu konotaciju ljutitog čovjeka koji viče. U konceptu govorenja leksem pas u hrvatskom standardnom jeziku spominje se samo unutar frazema *lajati kao pas na mjesec* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014:

³¹ *čvrlec* – čvorak

416, Vidović Bolt i dr. 2017: 131). U frazeologiji hrvatskog standardnog jezika u konceptu govorenja Vidović Bolt (2017: 35, 181) spominje hiponime ptice čavku i svraku.³² Koncept govora koji opisuje različite načine govorenja kao fizičku odliku čovjeka nesumnjivo je vrlo blizak konceptu brbljavosti koji se redovito ubraja među čovjekove unutarnje osobine. Najčešća je sastavnica takvih frazema somatizam jezik. U frazeologiji Serdahelja takvi su frazemi: **fletneši je jezik od glave komu** (*J'ezik jī je fl'etnešī od gl'ove.*), **jezik se verti komu kak kulovert** (*J'ezik jī se vert'i k'ak kul'overt.*), **jezik kak lupata (pralka)** (*J'ezik k'ak lup'ata. 'Ima jez'ika k'ak pr'alka.*), **jezik hodi komu kak trlica** (*T'ak jī hod'i j'ezik k'ak t'rlića.*), **jezika {komu} brusiti/nabrusiti** (*Al su tī j'ezika nabrus'ile!*), **jezik serbi koga** (*P'ak te v'eč' jez'ik serb'i.*), **meti dugoga jezika** (*D'ogoga jez'ika 'ima.*), **meti jezika kak krava repa** (*Ima jez'ika k'ak kr'ava r'epa.*). U hrvatskom standardnom jeziku spominju se ekvivalentni frazemi: *brz (lak) na jeziku, brza (brzog) jezika, duga (dugog) jezika, imati brz jezik, imati dug jezik, imati jezik kao krava rep, mlatiti jezikom* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 195-197). Matešić (1982: 216 - 219) u konceptu brbljavosti spominje frazeme *biti duga jezika, imati dobar jezik, imati dug jezik, imati jezik kao krava, mljeti jezikom*.

Primjer teškog govorenja (u situaciji mucanja, bolesti, pijanstva i sl.) slikovito prikazuju frazemi Serdahelja **jezik se zapleče komu** (*J'ezik jī se furt zapl'ēče.*), **jezik se zmotal komu** (*K'aj tī se j'ezik zm'otal?*). Ekvivalentni su frazemi u hrvatskom standardnom jeziku *lomiti jezik, plete se komu jezik* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 197, 198, Matešić 1982: 218). Matešić (1982: 219 -221) spominje i frazeme *plesti jezikom, sapletati jezikom, zapinje komu jezik, zapletati jezikom*.

3.2.6. Sluh

Dobar se sluh u frazeologiji Serdahelja uspoređuje sa sluhom zeca – **meti vuha kak zajec** (*Ima v'uha k'ak z'ojec.*), a slab sa sluhom svinje – **gluhi kak svinja** (*Gl'uhī je k'ak sv'ina.*). Osim slabog sluha ovaj frazem može značiti da tko i ne želi što čuti. Takav je frazem i **biti trdi vuh** (*M'alo je t'rdī v'uh t'a ž'ena.*), u značenju slabog sluha, ali i u značenju da tko što ne želi čuti.

Tanke uši asociraju na dobar sluh – **tenka vuha meti** (*T'ēnka v'uha 'ima.*), **meti vuha kak peperec** (*V'uha 'ima k'ak pep'erec.*), a frazemom **sedeti na vuhaj** (*Sed'i sī na v'uhaj.*) duhovito se prikazuje nemogućnost slušanja. U hrvatskom se standardnom jeziku u značenju dobrog sluha spominju frazemi *biti tankih ušiju* (Matešić 1982: 712), *imati dobro uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014:

³² usp. Vidović Bolt i dr. (2017.) *brbljati kao čavke* – pričati (govoriti, brbljati) glasno i mnogo, *graktati kao čavke* – vikati, derati se, govoriti glasno i iritantno, *brbljav kao svraka* – vrlo brbljav

632), a u značenju slabog sluha frazem *tvrd na ušima* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 635).

Frazemima Serdahelja *otprti si vuha* (*Oprj si v'uha!*), *zešpičiti (oteknuti) si vuha* (*Zešp'iči si v'uha!*), *vuha širom stoje komu* (*T'ak jī ga p'oveč k'aj jī b'odo v'uha širom st'ola.*) sugovorniku se kazuje da mora pažljivo slušati, a frazemom *zateknuti si vuha* (*Zat'eknj si v'uha!*) da ne smije slušati. U hrvatskom standardnom jeziku pažljivo slušanje opisuju frazemi: *<dobro> otvoriti uši* (Matešić 1982: 713, Menac 2003: 321, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 632), *imati dobro uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 632) i *pretvoriti se <sav> u uho* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634), dok frazemi *sjediti (spavati) na ušima* (Matešić 1982: 714, Menac 2003: 323, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634), *slušati s (na) pola uha* (Matešić 1982: 715, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 634) prikazuju nepažljivo slušanje.

Somatizam se uho u hrvatskom standardnom jeziku, osim koncepta fizičke sposobnosti sluha te vanjskog izgleda, koristi u brojnim drugim konceptima različitih čovjekovih osobina, stanja, emocija, ponašanja, npr. *zaljubiti se do (preko) ušiju* (Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 635), *smijati se (ceriti se i sl.) od uha do uha* (Matešić 1982: 715, Menac 2003: 323, Menac, Fink Arsovski, Venturin 2014: 635).

4. Zaključak

U opisu dvaju koncepata koji prikazuju čovjeka – njegov vanjski izgled te fizičke sposobnosti, frazemi mjesnog govora Serdahelja u većini slučajeva imaju ekvivalente u hrvatskom standardnom jeziku, ali bogatstvo kajkavskog leksika doprinosi originalnoj i autentičnoj frazeologiji tog mjesta. U prikazu vanjskog čovjekova izgleda u korpusu frazema Serdahelja mnogo je poredbenih frazema kojima se dijelovi tijela redovito uspoređuju sa životinjama ili različitim predmetima. Ti frazemi često nose semantičke taloge smiješnog i podrugljivog, a takvi su frazemi rijetki u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Zanimljivo je da u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku nema frazema kojima bi se opisivala tamna čovjekova put, dok se u Serdahelju ona uspoređuje s krticom, vranom, dimnjakom, dimnjačarom, Romom. U prikazu čovjekovih fizičkih sposobnosti najviše je ekvivalentnih frazema u opisu koncepata govora i sluha, dok ih u konceptu nerazvijenosti te u konceptu spretnosti ili nespretnosti gotovo da i nema. Sve to ukazuje na činjenicu da je frazeologija govora pomurskog mjesta Serdahelja neiscrpna autohtona oaza frazema koja zahtijeva daljnja istraživanja.

Literatura:

- Anić, V.; Brozović Rončević, D; Goldsein, I.; Jojić, LJ; Matasović, R.; Pranjković, I. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi liber. Zagreb.
- Bartolić, Zvonimir. 2006. *Pučko pjesništvo pomurskih Hrvata*. Sjevnohrvatske teme VIII. Matica hrvatska. Čakovec.
- Blažeka, Đuro; Nyomarkay, Istvan; Racz, Erika. 2009. *Mura menti horvat Tajszotar. Rječnik pomurskih Hrvata*. Tinta Könyvkiado. Budapest.
- Bogović, Sanja 1999. Frazeologija ikavsko-ekavskoga mjesnoga govora Drage. *Fluminensia* 11, 1-2, 143–163.
- Chevalier, J, Gheerbrant, A. 1994. *Rječnik simbola*. Mladost. Zagreb.
- Fink Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb.
- Kovačević, Barbara – Martina Bašić. 2012. *Crikvenički poredbeni frazemi i njihovi ekvivalenti u hrvatskome jezičnom standardu*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38, 2, 357–384.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Kerecsenyi, Edit. 1982. *Povijest i materijalna kultura Hrvata*. Poduzeće za izdavanje udžbenika. Budimpešta.
- Lakoff, George, Johnson, Mark. 2015. *Metafore koje život znače*. Disput. Zagreb.
- Lazarević, Radmila. 2009. *Prevođenje frazeologije*. Problem i izazov. Jezici i kulture u kontaktu: zbornik radova. Lider. Podgorica.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavsko narječje*. Školska knjiga. Zagreb.
- Lončarić, Mijo. 1996. *Kajkavština u Mađarskoj*. Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika. Pečuh.
- Malnar, Marija 2011a. *Somatska frazeologija čabarskih govora*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37, 1, 101–119.
- Malnar, Marija 2011b. *Poredbeni frazemi u čabarskim govorima*. *Filologija* 57, 155–173.
- Matešić, Mihaela 2006. *Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga*. *Fluminensia* 18, 2, 37–81.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Menac-Mihalić, Mira; Maresić, Jela. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Menac, A., Fink Arsovski, Ž., Venturin, R. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak. Zagreb.
- Menac, A., Fink Arsovski, Ž., Venturin, R. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak. Zagreb.
- Skok, Zdravka. 2012. *Kontrastivna analiza hrvatske frazeologije Međimurja i mađarskog Pomurja*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 314. str.
- Tuđman Vuković, Nina. 2009. *Značenje u kognitivnoj lingvistici*. *Suvremena lingvistika*. Zagreb. 125-150.
- Turk, Marija. 1998. *Frazeologija krčkih govora*. *Govori otoka Krka*. Libellus. Rijeka.
- Vidović Bolt, Ivana. 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- Vidović Bolt Ivana i dr. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Školska knjiga. Zagreb.
- Vukša Nahod, Perina, Malnar Jurišić Marija. 2016. *Gdje vuk podne zvoni, a lisica poštu nosi – zoonimski frazemi mjesnoga govora Komina*. Hrvatski dijalektološki zbornik 20. HAZU. Zagreb.

A SEMANTIC-CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE SERDAHELJ LOCAL DIALECT
IDIOMS

By Zdravka Skok, Čakovec

Summary

This work includes a description of idioms of the local dialect in Serdahelj (Hungarian Mura River basin) and their comparison with the equivalents in the Croatian standard language. The corpus contains about 1500 idioms that have been collected in a field research. Modern phraseological studies are based on the structural, syntactic and semantic analysis of idioms that furthermore relies on the conceptual analysis. Therefore, this work examines the idioms on a semantic-conceptual level and discusses phraseological motivation, focusing on those idioms that refer to human physical appearance and physical capabilities.

Key words: phraseology of Serdahelj, Kajkavian dialect, idioms of the Croatian standard language, semantic analysis of idioms

(Prijevod: autorica)